

# DICTIONNAIRE FRANCAIS-MAFA

Yves LE BLÉIS

© Yves Le Bléis 2026

<http://dayimafa.net/>

(évolutif en ligne - tous droits réservés - reproduction interdite)

version du 29-09-2026

## L

LA

(art. déf. ou p.o.d.)

cf. le, la

LÀ

**ahsa, ahsásá, ahngásá** [1985 ahəsa, ahəsásá, ahəngásá]

» Là il en met deux, là trois... là une poignée, là plein les deux mains... • **pəda ahsé cew, pəda ahsé makár... pəda ahsé dúngúf ráy, pəda ahsé zlozlom...** [1985 pəda ahəsé cew, pəda ahəsé makár... pəda ahəsé dúngúf ráy, pəda ahəsé zlozlom...]

*là-bas (avec mouvement vers un lieu imprécis)*

**áwúsá**

» Qu'est-ce qui vous a conduits là-bas ? • **ńdəkíné áwúsó mé ?** [1985 ń dəkíné áwúsó mé ?]

*là-bas (loin)*

**ahngátá, ahngátáy, ahta, ahtay** [1985 ahəngátá, ahəngátáy, ahəta, ahətay]

*là-dedans*

**təpa** (litt. “de là, dans là”), cf. **tə**

» Et on donne à boire au bœuf là-dedans (dans le “giler”) • **á nda sanə yim á zlí təpa (tə gílér)**

*là-dedans (avec mouvement)*

**ápa**

» Monte là-dedans • **túvá ápa**

*là-dessus*

**aapa**

» Il y a un oiseau là-dessus • **điyik aapa**

*par ci par là, deci delà*

**ánasá ánasa**, cf. **nasa** (cela)

» Il passe par ci par là • **á bizé ánasá ánasa** [1985 á bizhé ánasá ánasa]

LABOURER

**búrhw-, búrhwé, búrhwá**

**cah-, cehe, cohwa** [1985 tsah-, cehe, tsohwa] (*scarifier*)

» Je laboure la brousse • **í cehá hesékéd'** [1985 í cehá heshékéd']

**vúrhw-, vúrhwé, vúrhwá**

## LABRET

**kərngaz** (*silex*)

## LACÉRER (MOUVEMENT DE -)

**hírc, cf. hórce-, hírcé, hírcá** [1985 hórts-, hírcé, húrtsá]

» Et le cache-sexe lui lacéra la peau • **á vazək a n jikádíy hírc**

## LACHE (DESSERRÉ)

**gwóngúrngúra'a** [1985 gwóngúr-ngúr'a]

» Sa ceinture est lâche • **skwiy dəbə ná ngwóngúrngúra'a** [1985 sukwi dəbə ná ngwóngúr-ngúr'a]

**kwélékwele'e, kwalákwa'a** [1985 kwélé-kwele'e, kwalá-kwa'a] (*flottant*)

» Le bracelet est lâche • **dasíy kwélékwele'e** [1985 dasíy kwélé-kwele'e]

**lakánjóra'a, lakánjór njóra'a, lekénjire'e, lekénjír njire'e** [1985 lakándzóra'a, lakándzór-ndzóra'a, lekénjire'e, lekénjír-njire'e] (*lâche*)

## LACHER

**kwál-, kwélé, kwálá** (*délaisser*)

» cette guêpe maçon ne nous lâche pas • **mangavər wuná á kwálngá áabáy** [1985 mangavər wuná á kwáləngá áabáy]

## LAGONOSTICTA SENEGALA

**síysiy ja** [1985 shíy-shiy dza] (*litt. "passereau de montagne"*), cf. **síysáy** [1985 shíy-sháy]

## LAISSER

**jék-, jéké, jóekwé**

» Je laisse mon travail • **í jékó mizlin ga**

**kwáld-, kwélde, kwálda** [1985 kwáld-, kwélde, kwáləda], cf. **kwál-, kwélé, kwálá** (*délaisser*)

» Je laisse la viande et je prends du riz • **í kwéldá zluwéd' a i cí móróráy** [1985 í kwéldá zluwéd' a i cí móróráy]

## LAIT

**wa** (*sein*)

» Il leur verse du lait sur leur boule de mil. Et ils le boivent • **a n sá bálátó wá á gíd' á mávər tóngá sa. Á ta sa'a**

## LAITEUX

**sláfa'a, sláfláfa'a, sléfe'e, sléfléfe'e** [1985 sláfa'a, sláf-sláffa'a, sléfe'e, sléf-sléffe'e]

» Les arachides sont laiteuses • **vandá sláfláfa'a** [1985 vandá sláf-sláffa'a]

## LAMBEAUX (EN -)

**rundódóda'a**

» Son vêtement est en lambeaux • **maslakə ná rundódóda'a**

## LAME

**ma** (*bouche*)

» lame de houe / lame de faucille • **mə dówar / mə gwaja** [1985 mə dówar / mə gwadza]

» celui-ci (le bloc de fer sorti du bas-fourneau), si tu t'en sers pour allonger la lame d'une houe, c'est six houes dont tu allonges la lame • **ńtə ká píya' á má á dówər bə dɔkw, mokwa aa ká píya' á má á dówar**

## LAMELLE D'ÉCORCE DE TIGE DE MIL

**slembékéd** (lamelle d'écorce de tige de mil)

- » On prend une lamelle d'écorce de mil pour diviser cette main par incisions • **á nda cú slembékíd á nda bazlámanó riy só wuḑekwuḑekwuḑeke'e** [1985 á nda cú slembékíd á nda bazlámanó riy só wuḑek-wuḑek-wuḑekke'e]

## LAMENTATIONS

**ńkidehó va** (litt. "remuer le corps"), cf. **ńkidehe**

## LANCE

**cokwal** [1985 tsokwal]**zot** (sagaie)

## LANCÉE (SUR LA -)

**ńdə** [1985 ńdi] (forme transitive, litt. "l'aller de"), cf. **ńdé** (marche)

- » Sur la lancée, après un moment, on va à Mineo • **ńdə ndíy azér ndá dé á Minew** [1985 ńdi ndíy azhér ndá dé á Minew]  
 » Sur leur lancée, ils s'en vont • **ńdə tó tá dé** [1985 ńdi tó tá dé]

## LANCER

**ḑam-, ḑeme, ḑoma**

- » Je lance des cailloux au bœuf • **í ḑemó zle**

**ngaz-**

- » Je lui lance une pierre • **í ngazánó kwa**

**vərzl-, virzle, vurzla**

- » Je te lancer une pierre • **í vərzlákó kwá**

## SE LANCER

**zlar-, zlere, zlorá**

- » Il se lance dans la culture • **á zleró ńpízé** [1985 á zleró ńpízhé]

commencer une tâche

**zlar-, zlere, zlorá**

- » Je commence par le début • **í zlere tə ńhínkáḑə ná**

## LANCINANT

**hanjáhanjáhanj, henjéhenjéhenj** [1985 handzá-handzá-handz, henjé-henjé-henj] (rampant)

- » J'ai une pensée lancinante dans la tête • **skwiy ngidé á gíy tə gid' gó henjéhenje'e** [1985 sukwiw ngidé á gíy tə gid' gó henjé-henje'e]

## LANGAGE

**ḑáyá** (cou)

## LANGE EN FEUILLES D'ARBRE

**kuce** (lange en feuilles d'arbre)

- » Pour faire ce lange, on met un peu de feuilles et on l'enroule dedans comme ça • **kuce aa ndíy só ḑokwá, ndá ga váh kété á nda páḑḑá áḑó kátá** [1985 kuce aa ndíy só ḑokwá, ndá ga váh kété á nda páḑḑá áḑó kátá]

## LANGUE

langue parlée

**ḑáyá** (cou)

- » La langue des Mafa • **ḑáyi Máfá**

organe

**léné**

frein de la langue

**kwátərma**

tirer la langue

**binkidbinkide'e** [1985 binkid-binkidde'e] (*allongeant*)

- » Il tire la langue • **á gíy léná binkidbinkide'e** [1985 á gíy léná binkid-binkidde'e]
- » Il lèche du sel • **á nekedǎ bāmá binkidbinkide'e** [1985 á nekedǎ bāmá binkid-binkidde'e]

## LANIÈRE

lanière en écorce d'*Annona senegalensis*

**gwonókwáǎ**

lanière en écorce d'extrémité supérieure de tige de mil

**wuzlwuzle, wuzlwezl** [1985 wuzl-wuzle, wuzl-wezl]

lanière en écorce d'*Ulvaria*

**gúzmbohw**

lanière d'entrejambe

**vazak**

lanière d'entrejambe (à Ldamstay et Mendezhe)

**ńduwzaǎ**

lanière d'entrejambe (à Mokola)

**ńfirsle**

lanière d'entrejambe (à Oudahay)

**ńgwéégulbe**

## LANNEA

acida

**gə́lápár**

fruticosa

**bakarúwá**

sp.

**ńzákázambak**

## LAPER

**cáǎ-, céǎé, cóǎá** [1985 tsáǎ-, céǎé, tsóǎá]

**vurt-, vúrte, vurta**

## LAPIDER

**kósláh-, kísléhé, kúslóhwá** (*chasser*)

- » et ils lui jetèrent des pierres pour le tuer • **á ta kísléhe' aa kwá á ta kíǎe'**

## LAPIN

**wándáv**

## LAQUELLE

cf. lequel

## LAQUER UNE CHEVELURE

**dedíz-, dedíze, doedúzé** [1985 dedízh-, dedízhé, doedúzhé] (*aplanir*)

## LARGE

**dádársa'a, dádársrása'a** [1985 dádársa'a, dádárs-rása'a] (*épais*)

**duwzəda'a, duwzədzəda'a** [1985 duwzəda'a, duwzədzəda'a]

» Sa jupe est large • **patariy nó duwzədzəda'a** [1985 patariy nó duwzədzəda'a]

**duwziya'a, duwziyziya'a** [1985 duwziya'a, duwziyziya'a]

**háááá'a, hááááháááá'a, héééé'e, hééééhéééé'e** [1985 háááá'a, háááá-háááááááá'a, héééé'e, héééé-héééééééé'e]

» Il a plusieurs grosses plaies sur la corps • **mbiló hááááháááá'a aa və na** [1985 mbiló háááá-háááááááá'a aa və na]

**hóbádáda'a, hībédéde'e**

**kúzlátáta'a**

**ndíya'a, ndíyndíya'a** [1985 ndíya'a, ndíy-ndíya'a]

» La fente est large • **m bazlá ndíya'a**

**pérère'e, pépérère'e, pépère'e, párára'a, párpárára'a, párpára'a** [1985 pérère'e, pér-pérère'e, pér-père'e, párára'a, párpárára'a, párpára'a]

» La porte de la maison est large • **matáwúdə gíy parparara'a** [1985 matáwúdə gíy par-parara'a]

*de plus en plus largement*

**bakakakak**

» L'enfant ouvre la bouche largement et il pleure • **kórá á wúnó má á dəbó bakakakaka' a n kuḏay**

*pour le fond d'une pot, la base d'une maison*

**bəḏawa'a, bəḏawbəḏawa'a** [1985 bəḏawa'a, bəḏaw-bəḏawwa'a]

» S'il s'agit d'une très grande (marmite), on lui moule un fond imposant • **mán mbaybaya mába, ndá ca bəḏawa méne** [1985 mán mbay-bayya mába, ndá tsa bəḏawa méne]

*pour un chemin*

**búngwa'a**

*pour un sourire*

**hwáswása'a** [1985 hwás-hwása'a], cf. **hwása'a** (*ravi*)

» Il a un large sourire • **á ngwésé hwáshwása'a** [1985 á ngwéshé hwás-hwása'a]

*pour une feuille*

**zlópa'a, zlópzlópa'a** [1985 zlópa'a, zlóp-zlóppa'a] (*large et plat*)

*pour une oreille*

**bəlaw'a, bəlawbəlaw'a** (*ajout FH*) [1985 bəlaw'a, bəlaw-bəlawwa'a]

**dawdawa'a** [1985 daw-dawwa'a]

*pour une ouverture, un goulot*

**búwjánga'a, búwjángjánga'a** [1985 búwdzánga'a, búwdzáng-dzánnga'a] (*édenté*)

» La jarre de bière de mil a un large goulot • **duwzlək zúm búwjángjánga'a** [1985 duwzlək zúm búwdzáng-dzánnga'a]

## LARME

**kuḏa**

» “Pourquoi viens-tu à la maison les larmes aux yeux tous les jours ?” • “ká ské á ngwíy aá kuḍa aa díy pécík-pécík ahme ?” [1985 “ká shiké á ngwíy aá kuḍa aa díy pécík-pécík ahòme ?”]

*traces de larmes sur le visage*

**hórhóra'a** [1985 hórhóra'a] (*larmoyant*)

» Il a des larmes sur le visage • **kuḍá á ské tə díy nó hórhóra'a** [1985 kuḍá á shiké tə díy nó hórhóra'a]

**ndéhímdéhíme'e** [1985 ndéhím-ndéhímme'e] (*larmoyant*)

» Il a des larmes sur le visage • **na aá kuḍa aa díy ndéhímdéhíme'e** [1985 na aá kuḍa aa díy ndéhím-ndéhímme'e]

*à chaudes larmes*

**sóládáda'a, sílédéde'e** [1985 sóládáda'a, shílédéde'e] (*étendu*)

» Il pleure à chaudes larmes • **á kúdíy sílédéde'e** [1985 á kúdíy shílédéde'e]

*fondre en larmes*

**sindiḥ** [1985 shindiḥ]

» Il fond en larmes (les larmes coulent abondamment de ses yeux) • **kúḍó sindiḥkádə ná áwúdatə dáy** [1985 kúḍó shindiḥkádə ná áwúda tə dáy]

*déclencher des larmes*

**sláslár-, slésléré, slóslórá**

» Le vent me fait pleurer • **kwazlər á slásláramayi dáy**

LARVE

**gudgúdáy** [1985 gud-gúdáy] (*larve d'insecte aquatique*)

**ńngalwúḍáh** [1985 ńngal-wúḍáh] (*larve de hanneton*)

**ńnjágázla** [1985 ńndzágázla] (*larve de sauterelle*)

LATRINES

**dávázay**

» Il jette la peau en question dans la latrine seulement • **kaldó búkwíya' á dáváziy méne** [1985 kalədó búkwíya' á dáváziy méne]

**giy zay** (litt. “maison d'excrément”), cf. **gáy, gíy, giy** (*maison*)

» et jette-la dans les latrines • **á ka kaldá á giy zay** [1985 á ka kalədá á giy zay]

LAVÉ

**cúwédéde'e, cúwádáda'a** [1985 cúwédéde'e, tsúwádáda'a]

» Les arachides sont lavées • **vandá cúwédéde'e**

LAVER

**pán-, péné, póná**

**slah-, slehe, slohwa**

» Je lave une calebasse • **í slehá kwokwáy**

LE, LA

(*art. déf.*)

**-á'á, -a'a, -é'é, -e'e**

» Le père en question est au champ de mil • **bába tə giy daw**

» La maison / Le trou • **gíya'a / vevidé'e**

» et le père va dans la case • **á bába' a n dé á gáy**

(*p.o.d.*) (*réf. obj. dir. suffixé à un verbe*)

**-á'á, -a'a, -é'é, -e'e**

» Il le fait • á gíya'a

(celui, celle qui est ...)

ń-, m- [1985 ń, m]

» La cruche qui a une bosse est cassée • tetó mmarva aa huf m bacə na [1985 tetó m mārəva aa huf m batsə na]

» Le travailleur (l'homme qui fait le travail) • ndú ngíy mizlen [1985 ndú n gíy mizlen]

ń, m [1985 ń-, m-]

» Celui qui a été coupé, le coupé • ńngəla'a

» Celle qui est trop épaisse (la trop épaisse) • ndofdofofa'a [1985 ndof-dofofa'a]

## LÉCHER

nakad-, nekefe, nokwada

pəlkəs-, pilkise, pulkusa [1985 pəlkəs-, pilkishe, pulkusa]

## LÉGER

ḃéfefe'e, ḃéféféfefe'e (tiède)

» L'enfant a une légère fièvre • vogwá ḃéféféfefe' aa və kərá

káfa'a, káfkáfa'a, kéfe'e, kéfkéfe'e [1985 káfa'a, káf-káffa'a, kéfe'e, káf-kéffe'e]

» L'enveloppe de la tige de mil est légère • zlekézlív kéfkéfe'e [1985 zlekézlív káf-kéffe'e]

» J'ai le ventre léger • huf gə káfa'a

pour des cheveux

láfláfa'a, léfléfe'e [1985 láf-láffa'a, léf-léffe'e]

pour quelqu'un qui court

ndéwe'e, ndéwndéwndéwe'e [1985 ndéwe'e, ndéw-ndéw-ndéwwe'e]

» Il court avec légèreté • á híy ndéwndéwndéwe'e [1985 á híy ndéw-ndéw-ndéwwe'e]

pour un vent

fárfára'a, férfere'e [1985 fár-fárfa'a, fér-férre'e]

» Le vent léger le rafraîchit • kwazlór fárfára' aa ná cíya'a [1985 kwazlór fár-fárfa' aa ná tsíya'a]

fatfata'a, fettete'e [1985 fat-fatta'a, fet-fette'e]

» le vent souffle légèrement du sud • kwazlór fettete' aa ná skə tə cívid' gidé'e [1985 kwazlór fet-fette' aa ná shikə tə cívid' gidé'e]

pour un vêtement

kúlénjére'e, kúlénjérnjére'e [1985 kúlénjére'e, kúlénjér-njérre'e] (clair)

» J'ai acheté un vêtement léger • i sùmkádíy maslakə nkúlénjérnjére'e [1985 i sùmkádíy maslakə nkúlénjér-njérre'e]

## LÉGUMES

lák (sauce)

légumes secs

hwosokwa

légumes verts

ńzuhwat

## LENDEMAIN

məngweslime'e toujours précédé de tə ("dans")

» dès le lendemain... / le surlendemain... • tə məngweslime langa... / tə məngweslime ngide...

» Le lendemain matin quand ils sont entièrement cuits,... on en vend tout simplement • **tə mɔ́ngweslime' aa prík mán kleng n ndará'á... á nda sá sùme méne** [1985 tə mɔ́ngweslime' aa pírik mán kileng n ndará'á... á nda sá shúme méne]

## LENT, LENTEMENT

**aá maya aá maya**, cf. **maya** (*savoir-faire*)

» Elle était entrée dans la case lentement • **n dó á gýy aá maya aá maya**

**lúblúbe'e, núbnúbe'e** [1985 lúḃ-lúḃbe'e, núḃ-núḃbe'e] (*trainant*)

**zehede'e, zehedzehede'e** [1985 zehede'e, zehed-zehede'e] (*lent*)

» Tu prends la mouvette et tu remues très lentement • **kó cidék á gúvté á ka lámánó zehedzehedzehede kátá** [1985 kó cidék á gúvté á ka lámánó zehed-zehed-zehede kátá]

## LÉOPARD

**káyá**

## LÈPRE

**húcad** [1985 hútsád] (*sel de cendre*)

» là il y a un homme couvert de lèpre • **ahsa ndú nhúcad aa vó kumbə ngidé á zé** [1985 ahəsa ndú n hútsád aa vó kumbə ngidé á zhé]

## LÉPREUX

**ndu húcad** [1985 ndu hútsád] (*“homme de lèpre”*)

## LEPTADENIA HASTATA

**lénə zle** (litt. “langue de bœuf”), cf. **léné** (*langue*)

## LEQUEL, LAQUELLE, LESQUELS, LESQUELLES

**ánawa, ánongwa** (*forme actualisée*), cf. **nawa, nongwa** (*quel*)

» Lequel est le chef ? • **bíy ánawa**

(avec, dans, sur -) **mán**

» Ce manche dans lequel on met une flèche • **wásl mán ndá píy sulum ápə sa**

*n'importe lequel*

**nawa nawa, nongwá nongwa** [1985 nawa-nawa, nongwá-nongwa], cf. **nawa, nongwa** (*quel*)

» quelqu'un de n'importe quel clan • **kwá ndú ntə vóziy nawá nawá** [1985 kwá ndú n tə vóziy nawá-nawá]

## LES

(art. déf.)

cf. le, la

(p.o.d.) (*le p.o.d. est suffixé directement au radical verbal*)

**-ta**, cf. **tá, ta, tó**

» les jeunes gens du chef les recherchent • **gwalahiy bíy tá hasta** [1985 gwalahiy bíy tá hasəta]

» On les cuit tous de la même manière • **ndá ndárté nstád télé** [1985 ndá ndáraté nstád télé]

(marque du pluriel)

**-háy, -hay, -híy**

» ils se préparent avec leurs chefs • **tá tító vá áhəd aa ndá biyhiy ta** [1985 tá tító vá á həd aa ndá biyhiy ta]

“les ...” (*ceux qui sont*)

**ndíy** (“les ...”)

» Est-ce que les adultes peuvent l'attraper aussi ? • **á sláha a n gəsə ndíy ngórgórá' ávasa de ?** [1985 á sláha a n gəsə ndíy ngór-górrá' ávasa de ?]

## LETTRE

**d'éléwér** (livre)

## LEUCAS MARTINICENSIS

**ńsifó zay** [1985 ńshifó zay]**ńzorokw**

sp.

**ńsifó ziy zle** [1985 ńshifó ziy zle] (litt. "Leucas martinicensis de bœuf"), cf. **ńsifó zay** [1985 ńshifó zay]

## LEUR

(p.o.i.) (le p.o.i. est relié au radical verbal par le référent objet)

**-ata, -átá, -eta, -étá**, cf. **tá, ta, tó**» Il leur verse du lait sur leur boule de mil • **a n sá báláté wá á gíd á mávər tóngá sa**

(adj. poss.)

**ta**» Ils sont en train de délayer leur boule de mil derrière (l'arbre) • **tá dedó mávər tó tə vóziya'a**

(pr. poss.)

**atata**» Ils boivent la leur avec quelqu'un • **tá síy atata aá ndu ngidé****ataténga'a**

## LEURRE

**wáy** (tromperie)» La beauté des filles est un leurre • **pámby dalahíy á piye aa wáy**

## LEURRER AVEC DE FAUSSES PROMESSES

**vít-, vite, vute** (abuser)

## LEVANT (A)

pour le soleil

**tusa'a, tustusa'a, tuse'e, tustuse'e** [1985 tusa'a, tus-tussa'a, tush-e, tush-tusshe'e] (soudain)» Le soleil levant • **pác tuse'e** [1985 páts tush-e]

## LEVANT (N)

**vóziy gáy** (litt. "derrière de maison"), cf. **vózay** (postérieur)

## LEVER

**cíd-, cídé, cúdé**» Il a à peine le temps de lever les yeux des arachides, la peau a disparu • **á ga cídkádíy díy tə vanda, búkwíy ásaḃay** [1985 á ga cíḃkádíy díy tə vanda, búkwíy ásaḃay]**húbər-, húbíré, húbúrá** (germer)» L'arachide a levé • **vandá á húbíré géḃ****slambaḃḃ-, slembedḃe, slombodḃa** [1985 slambaḃḃḃ-, slembedḃe, slombodḃa], cf. **slambaḃ-, slembede, slombodá** (se lever pour partir)» Il lui prit la main et le fit lever • **a n gəsámánó ráy, a n slambaḃḃa** [1985 a n gəsámánó ráy, a n slambaḃḃa]

## SE LEVER

**bakambaḃ**

- » D'un bond, ils se lèvent • **tó bakambad' slambadə ta** [1985 tó bakambadə slambadə ta]  
 » Il se leva d'un bond et se tint debout • **a n gíy bakambadə ná, a n zláçə na** [1985 a n gíy bakambadə ná, a n zlátsə na]

### bəkad'

- » Tu te lèves, tu retournes chez toi • **kó bəkadká və ngayí kó kalkádə ngayá á ngaya** [1985 kó bəkadká və ngayí kó kaləkádə ngayá á ngaya]

### slambad-, slembede, slomboda

- » Ils se levèrent parce qu'ils étaient furieux • **á ta slambadə tá ágídemán ndəv tá á húbátə na**  
 » Je me lève • **í slembedé á ínjúwén**

### pour le jour

#### cíç-, cíçé, cúçé (ouvrir les yeux)

- » Il arrive, il arrive, il arrive et le jour se lève • **á ské á ské á ské á səm a n cíçə na** [1985 á shíké á shíké á shíké á səm a n cíçə na]

#### kúyáh-, kúyéhé, kúyóhwá (jeter)

- » Le jour se lève • **səm á kúyéhé**

### LEVER DU JOUR

#### ńcíçə sám

- » au lever du jour le lendemain • **ńcíçə sám tə mőəngweslime'e**

#### aa dáy, cf. dáy, díy, diy (œil)

- » Au lever du jour • **aá diy sōma'a / aá diy príke'e** [1985 aá diy sōma'a / aá diy píríke'e]

### LEVIER

#### kwátár (chevalet)

### LÈVRE

#### lèvre inférieure

- tapiy dɛf ma** (litt. "morceau de boule de mil de bouche"), cf. **tapiy** (morceau)

### LEVURE DE BIÈRE DE MIL

#### léslé

#### sáy (marc)

### LÉZARD SP.

#### mokwal

#### ńdolohw

#### ńhénenew

#### ńhwálázay

### LIASSES (EN -)

- díce'e, dícdíce'e, dāca'a, dācdāca'a** [1985 díce'e, díç-díce'e, dātsa'a, dāts-dāttsa'a] (enroulé)

### LIBATION (FAIRE UNE -)

#### casl-, cesle, cosla [1985 tsasl-, cesle, tsosla]

- » Il fait une libation au pied du mil • **á ceslő zúm á vőziy á daw**  
 » Tu entres à l'intérieur et tu fais des libations partout dans sa maison • **á ka dé á gíy á ka caslká giy nə só télé** [1985 á ka dé á gíy á ka tsasləká giy nə só télé]

#### cərasl-, ciresle, curosia [1985 tsərasl-, ciresle, tsurosia] (bénir)

- » Et elle fait la libation, ma belle-fille que voilà • **a n gáw cirésl, ngwáz kərə gá ásásá** [1985 a n gáw cirésl, ngwázə kərə]

gá ásásá]

## LIBELLULE

**ńfálíymətúwáz** [1985 ńfálíy-mətúwáz]

## LIBÈRER

**pór-, píré, púrá** (vendre), compl. **áwúda** ("dehors")

- » Il faut qu'ils viennent exprès eux-mêmes nous libérer • **sáy mán tá ske aá riy tá á ta sá pórngá áwúda** [1985 sáy mán tá shike aá riy tá á ta sá pórngá áwúda]

## LICES D'UN MÉTIER À TISSER

**mózokw** (ceinture)

## LIÉ

*lié en bottes*

**hac** [1985 hats]

- » Je les ai liés en bottes • **i mana hachaca'a** [1985 i mana hats-hattsa'a]  
» Tu lies ceux-ci en botte avec une ficelle de coton • **kó hacé ngərzla ńta aá gwogúmáy** [1985 kó hatsé ngərzla ńta aá gwogúmáy]

*pour du bois*

**njala'a, njalnjala'a, njele'e, njelnjele'e** [1985 ndzala'a, ndzal-ndzalla'a, njele'e, njel-njelle'e] (*fagotté*)

## LIEN

**ńngiyaw**

- » Il tresse le lien de son toit • **á cíy ńngiyaw giy na** [1985 á tsíy ńngiyaw giy na]

**sele** [1985 shele]

- » et tous les liens de leurs pieds se relâchèrent • **á seló ńtə sák ndomajahiy sa téle a m pórə na** [1985 á sheló ń tə sákə ndomadzahiy sa téle a m pórə na]

## LIER

**jaw-, jewe, jawa** [1985 dzaw-, jewe, dzawa]

- » Je lie un fagot • **í jewú səgwe** [1985 í jewú shəgwe]  
» et il lui lia pieds et mains avec • **a n jawa sák na aá riy na aavóná** [1985 a n dzawa sákə na aá riy na aavóná]

**suwɔ-, suwɔe, suwɔe** [1985 shuwɔ-, shuwɔe, shuwɔe] (*ligoter*)

- » Ils le (le bœuf) font tomber par terre. Et ils lui lient les pattes • **á ta cədá áhad. Á ta suwɔe'e** [1985 á ta tsədá á had. Á ta shuwɔe'e]

*lier une sauce*

**nguɔ-, nguɔe, nguɔa**

- » Si tu as du Grewia, tu en ajoutes pour qu'il te la lie simplement • **ká ngwácə tə səkwér, mán tə mited, paná á díy a n nguɔakə mónokwa** [1985 ká ngwácsə tə shəkwér, mán tə mited, paná á díy a n nguɔakə mónokwa]

## LIEU

**sám**

- » On va et on cherche un lieu où il y a de l'argile • **ndá dé á nda dá wayí səm rəbasl**

*lieu de résidence*

**ńnjáy** [1985 ńndzáy]

- » Mon lieu de résidence est celui-ci depuis longtemps • **ńnjy gə wunə kumba** [1985 ńndziy gə wunə kumba]

*lieu d'abondance*

**gada** (*trésor*)

au lieu de

**tədiy** (litt. “de l’œil de”), cf. **tə** (dans)

» Il lui donnera un serpent au lieu d'un poisson • **á dá vanə sœsúkw tədiy kílíf** [1985 á dá vanə shœshúkw tədiy kílíf]

tenir lieu

**gad-, gedē, gwaḍa** (parler)

» C'est lui qui te tient lieu de père • **nónga' á ngadəkə bábə ngaya** [1985 nónga' á n gadəkə bábə ngaya]

avoir lieu

**gá, gáy, gáw** (faire)

» à quel signe reconnaîtra-t-on que cela va avoir lieu ? • **mán nta' á dá gáy, ngá dá géle tə mé ?**

LIGNAGE

**ḃúlóm**

» Leur clan a deux branches certes, mais ils sont du même lignage • **vəziy tə cew bə ká, gid ḃúlum tə stád** [1985 vəziy tə cew bə ká, gid ḃúlum tə sétád]

**kúyókḃw** (lignage maternel)

LIGOTER

**juwḍ-, juwḍe, juwḍe**

» Je ligote un bœuf • **í juwḍə zle**

**suwḍ-, suwḍe, suwḍe** [1985 shuwḍ-, shuwḍe, shuwḍe]

» Ils le (le bœuf) font tomber par terre. Et ils le ligotent • **á ta cədá áhad. Á ta suwḍe'e** [1985 á ta tsədə á had. Á ta shuwḍe'e]

LIMITE

**kuma**

**ma** (bouche)

» jusqu'à la limite de la terre • **ném á nndikə mə gid hákda** [1985 ném á nndikə mə gid hákəda]

LIMPIDE

pour le temps

**kələckələca'a, kilickilice'e** [1985 kələts-kələttsa'a, kilic-kilicce'e]

» Le temps est limpide • **səm kələckələca'a** [1985 səm kələts-kələttsa'a]

pour un liquide

**kəḍəckəḍəca'a, kidickidice'e** [1985 kəḍəts-kəḍəttsa'a, kidic-kidicce'e] (clair)

» Va et tu verras que l'eau est limpide dans la calebasse • **dó á ka dá warə yim kəḍəckəḍəca tə kwokwáy** [1985 dó á ka dá warə yim kəḍəts-kəḍəttsa tə kwokwáy]

LINURGUS OLIVACEUS

**ńngərzla**

LION

**mariy Zhélé** (litt. “le gros de Jélé”), cf. **maray**

LIQUÉFIER

**wúyám-, wúyémé, wúyámá** (dissoudre)

LIQUIDE (A)

**céléhcéléhe'e** [1985 cėléh-cėléhhe'e] (liquide)

**cílwúre'e, cílwúrúre'e** [1985 cílwúre'e, cílwúr-wúrre'e] (liquide)

» Elle ne devient pas liquide • **á gý aa n̄c̄lwúre' ázɔ́ay** [1985 á gý aa n̄c̄lwúre' ázɔ́ay]

**náɓnáɓa'a, néɓnéɓe'e** [1985 náɓ-náɓɓa'a, néɓ-néɓɓe'e] (*liquide*)

» La boule de mil est liquide • **mávór néɓnéɓe'e** [1985 mávór néɓ-néɓɓe'e]

**səhatata'a**

» J'ai une diarrhée très liquide • **á hadiyí səhatata'a**

## LIQUIDE AMNIOTIQUE

**ńndelelew**

## LIRE À VOIX HAUTE

**nj-, njé, njé** (*raconter*)

» Comprends-tu bien ce que tu lis ? • **ká cóna skwíy mán ká nje wuna bə dé ?** [1985 ká tsóna súkwíy mán ká nje wuna bə dé ?]

## LISSAGE D'UN SOL

**ńdedíẓle** (*polissage*)

## LISSER

**kəluwɔ́-, kiluwɔ́e, kəluwɔ́a**

» on le lisse avec de l'huile de caĩlcédrať seulement ? • **ndá kəluwɔ́a' aa mbár cónɔ́ať stáť ginó dé ?** [1985 ndá kəluwɔ́a' aa mbárə tsónɔ́ať sótáť ginó dé ?]

**kəslah-, kislehe, kuslohwa**

» Il lisse l'intérieur de la marmite • **á kislehó shídef** [1985 á kislehó shídef]

**səmbəɔ́-, simbiɔ́e, sumbuɔ́a** [1985 səmbəɔ́-, shimbíɔ́e, sumbuɔ́a] (*caresser*)

» Si tu n'as pas l'intention de lui mettre une anse, tu la lisses comme ceci (avec une feuille) simplement • **“Í vanə ríy aa vá áaɓa” aa ké ba, səmbəɔ́a' árə sá méne**

**slurɔ́-, slurɔ́e, slurɔ́a**

» Je lisse ma maison • **í slurɔ́ó giy ga**

## LIT

**lesúw** [1985 leshúw] (*lit en terre*)

**pác** [1985 páts] (*lit traditionnel en planche*)

**səm ńmene** (*litt. “endroit pour passer la nuit”*), cf. **sám** (*lieu*)

## LIVIDE

**kwelburbure'e, kwelbœburbure'e** [1985 kwel-bur-burre'e, kwel-bœbur-burre'e] (*anémie*)

## LIVRE

**ɔ́éléwér**

## LOBE DE L'OREILLE

**kudəf zlómbáť** (*litt. “crapaud d'oreille”*), cf. **kudaf** (*crapaud*)

## LOIN

**dré** [1985 díré]

» Ta maison est loin ? • **giy ngayí dré dé ?** [1985 giy ngayí díré dé ?]

**wusa, wusata**

» Nous venons de loin là-bas • **ngá skó tə wusata** [1985 ngá shikó tə wusata]

ce.celui.celle qui est loin

**ńdre'e, ńdrédre'e** [1985 ńdre'e, ńdré-dre'e]

au loin

**ágíde'e**, cf. **ágíde**

- » En cas de rhume, on lui dit tout de suite... “va au loin, mon enfant !” • **mán náré madamó langá dokw...** “ká dó ágíde a kərə ga” aa ndíy kám

LOINTAIN

**tə dák**, cf. **dák** (campagne)

- » tu appelles un lointain parent • **ká bahaná á kərə kərə māmə ngayí tə dák**

LONG

**jégóláwa'a, jégóláwla'a** [1985 dzégóláwa'a, dzégóláw-láwla'a]

**jike'e, jikjike'e** [1985 jike'e, jik-jikke'e] (long et droit)

- » “Demain matin, je veux des piquets longs et droits sans noeuds, et qui ne soient pas tordus.” • **“ángweslim aa prík í wáyí ńciḃó ńjikjike'e, diy á za aa və bay, n jará' ázḃay”** [1985 “ángweslim aa prík í wáyí ńciḃó ńjik-jikke'e, diy á za aa və bay, n dzará' ázḃay”]

**joljólóla'a** [1985 dzol-dzólóla'a] (flottant)

- » Il a de longues jambes • **sák nó joljólóla'a** [1985 sákə nó dzol-dzólóla'a]

**záḃáwa'a, záḃáwzáḃáwa'a, zédéwe'e, zédéwzédéwe'e** [1985 záḃáwa'a, záḃáw-záḃáwla'a, zhédéwe'e, zhédéw-zhédéwwe'e]

- » Il a un long cou • **dáyi nó záḃáwa'a**

**zátáta'a, zátátzátáta'a, zététe'e, zététzététe'e** [1985 zátáta'a, zátát-zátátta'a, zhététe'e, zhétét-zhététte'e]

- » Il fait un long saut • **á ńjəvíy zátátzátáta'a** [1985 á ndzəvíy zátát-zátátta'a]  
» Il y a une longue file de chèvres • **ḃókwíy zátáta'a**

**zárótzáróta'a, zírítzíríte'e** [1985 zárót-záróta'a, zhírít-zhíríte'e]

- » Elle a les jambes longues comme une biche • **ńzírítzírít á sák áró mángázáw** [1985 ńzhírít-zhírít á sák áró mángázáw]

LONGTEMPS

**felik felik** (long)

- » Leurs femmes ont eu beau attendre longtemps, ils ne sont pas venus • **ngwaziy tó tá ga zére felik felik tá skə tə ḃa** [1985 ngwaziy tó tá ga zhére felik felik tá shikə tə ḃa]

**kumba** (beaucoup)

- » Ca fait longtemps que je vis ici • **ńnjíy gə wunó kumba** [1985 ńndzíy gə wunó kumba]

**ńnjáy** [1985 ńndzáy]

- » Depuis longtemps il ne porte plus de vêtement • **ńnjíy kumbá á víy maslaka aa vá ásaḃa** [1985 ńndzíy kumbá á víy maslaka aa vá ásaḃa]  
» Il y a longtemps • **ńnjíy á zé** [1985 ńndzíy á zhé]

**pác pác** [1985 páts páts], cf. **pác** (soleil) [1985 páts]

- » Cela dure longtemps • **á gíy pác pác** [1985 á gíy páts páts]

il y a longtemps

**ánaná ánanó kaḃa** (litt. “c'est celui-ci c'est celui-ci ce n'est pas”), cf. **nana, nanay** (ceci)

LONGUEUR (DE MEME -)

**ḃéécéce'e, ḃócóca'a** [1985 ḃéécéce'e, ḃótsótsa'a]

- » Ses bras sont de même longueur • **riy nó ḃéécéce'e**

## LOTI

**wuḍekwuḍeke'e** [1985 wuḍek–wuḍekke'e]

- » J'ai loti mon champ de mil • **i kózla giy daw gó wuḍek wuḍek kátá**

## LOUCHE

**ndelek** (calebasse-louche)*prendre dans une louche***ḍew, daw**, cf. **ḍaw–, ḍewe, ḍawa**

- » Alors tu sors ton produit d'un coup de louche • **ayi ká ḍew kitewká skwiy ngayí méne** [1985 ayi ká ḍew kitewuká sukwiyy ngayí méne]

## LOUCHÉE

**hirew**

- » Je lui donne une louchée de bouillie • **í hirewénó meréwéd**  
 » Tiens, une louchée de sauce sur la boule de mil • **hiréw, lák tə váziy mávár**

**kabat, kebet**

- » Est-ce qu'on en prépare beaucoup ? - De la boule de petit déjeuner ? Seulement une petite louchée • **ndá tíya' avátíy dé ? - Á nḡwuré á gíya dé ? kebet kátó gine**

## LOUDETIA

*simplex***matasay**

## LOUER

**síbén–, síbéné, súbóéné** [1985 shíbén–, shíbéné, shúbóéné]

- » Je loue l'enfant • **í síbénó kórá** [1985 í shíbénó kórá]

**zlóbá, zlóbáy, zlóbáw**

- » Ils louent un grand dieu • **tá zlóbíy zígíló mbiya'a** [1985 tá zlóbíy zhígíló mbiya'a]

## LOUP-GAROU (PERSONNE CHANGÉE EN ANIMAL DANS LE BUT DE PORTER MALHEUR)

**ccékúrmbsl**

## LOUPÉ (N)

**dokwal**

- » Ce tir de flèche est loupé • **dokul á súlum wuna**

## LOURD, LOURDEMENT

**ḍabaka'a, ḍabakḍabaka'a, dibeke'e, dibekdibeke'e** [1985 ḍabaka'a, ḍabak–ḍabakka'a, dibeke'e, dibek–dibekke'e]

- » Il pose les pieds par terre lourdement • **á mbécé áhédḍ ḍabaka'a**

**ḍázla'a** (*indigeste*)

- » La patate douce est lourde sur l'estomac • **dankálíy á njaye aa ndəv ḍázla'a** [1985 dankálíy á ndzaye aa ndəv ḍázla'a]

**ḍomórúkwa'a, ḍomórúkwrukwa'a, ḍœmóérúkwe'e, ḍœmóérúkwrukwe'e** [1985 ḍomórúkwa'a, ḍomórúk–rúkkwa'a, ḍœmóérúkwe'e, ḍœmóérúk–rúkkwe'e]

- » La pierre magique est lourde • **módórús ḍomórúkwa'a**

**kiléwkilewe'e, káláwkálawa'a** [1985 kiléw–kilewwe'e, káláw–kálawwa'a]

- » L'enfant avance lourdement, comme collé au sol • **kórá á dí kiléwkilewe'e** [1985 kórá á dí kiléw–kilewwe'e]

**ndúḍókwa'a, ndúḍóéke'e**

**tortorora'a, toertœrœre'e** [1985 tor–torora'a, toer–toerœre'e]

» Elle tombe par terre lourdement • **á kelé áhád' tortorora'a** [1985 á kelé áhád' tor–torora'a]

être lourd

**njál–, njélé, njólá** [1985 ndzál–, njélé, ndzólá] (peser)

» Cette pierre est lourde • **kwa wuná á njélé kumba**

LOURDAUD

**ngééngébe'e, ngáéngába'a, ngééngébébe'e, ngáéngáábába'a** [1985 ngéé–ngéébe'e, ngáé–ngáéba'a, ngéé–ngéébébe'e, ngáé–ngáéábába'a]

LOVÉ

**díce'e, dícdíce'e, dáca'a, dácáca'a** [1985 díce'e, díce–díce'e, dótca'a, dótca–dóttsa'a] (enroulé)

» Il y a un serpent lové dans la maison • **sœsúkw díce tã gáy** [1985 shœshúkw díce tã gáy]

**dimkide'e, dimkidimkide'e** [1985 dimkide'e, dimkid–dimkide'e]

**hwórúvka'a, hwórúvúkwvúka'a, hwéruvke'e, hwéruvúkwvúke'e** [1985 hwórúvka'a, hwórúvúkw–vúkkwa'a, hwéruvke'e, hwéruvúkw–vúkkwe'e]

» Il enroule sa corde sur elle-même. • **á pádká húbə ná hwórúvka'a** [1985 á pádká húbə ná hwórúvka'a]

SE LOVER

**páď–, péďé, pódá** (enrouler), compl. **va** (“corps”)

» et une vipère cornue en sortit et se lova autour de son bras • **á rútimis ngide a n hakáďá áwúda tãpa a m páďanə**  
**va aa ráy** [1985 á rútimish ngide a n hakáďá áwúda tãpa a m páďanə va aa ráy]

LOXODONTA AFRICANA

**bikine**

LUCIOLE

**midə wacak** [1985 midə watsak] (litt. “sorcier de poulet”), cf. **mide** (sorcier)

LUEUR

**nhílə sám**

» Je guette une lueur du fond de mon abri • **í zirdə nhílə sãm tã huď bodom** [1985 í zhírdə nhílə sãm tã huď bodom]

LUFFA CYLINDRICA

**zlóngwác** [1985 zlóngwáts]

LUI

(p.o.i.) (le p.o.i. est relié au radical verbal par le référent objet)

**–ana, –áná, ena, éná, cf. ná, na, n**

» Et je lui frotte la poitrine avec. Je prends de la graisse de mouton pour lui en masser la poitrine • **a i lámáná a ndəv na aavéná. A i cí mbəzə tambók a i tilenə ndav**  
» Donne–lui un peu de mil • **vánə daw**

(pr. subst.)

**nónga'a**

» Lui, il chante • **nónga' á slíy dímés** [1985 nónga' á slíy dímésh]

lui-même

**áá riy na** (litt. “avec sa main”), cf. **ráy, ríy, riy**

LUIRE

**zlázláy–, zlélzélé, zlózlóyá** (briller)

## LUISANCE (EFFET DE LA TRANSPIRATION)

**ńízlézléye** (*brillant*)

## LUISANT

**kázkázla'a** [1985 kázl-kázzla'a] (*brillant*)

- » après tu dirais qu'elle est comme une boule de mil luisante de graisse en surface • **azón ká gadó “náró dáf dé” aa kó kázkázlkázkázla kátá** [1985 azon ká gadó “náró dáf dé” aa kó kázl-kázl-kázl-kázzla kátá]

**ngázlngázla'a, ngézlngéze'e** [1985 ngázl-ngázzla'a, ngézl-ngézzle'e]

**wárwára'a, wérwére'e** [1985 wár-wára'a, wér-wére'e] (*brillant*)

- » Ton œil est luisant • **diy ngayí wérwére'e** [1985 diy ngayí wér-wére'e]

**wútwúta'a, wútwúte'e** [1985 wút-wútta'a, wút-wútte'e]

- » Son front est luisant • **mədíy wútwúta'a** [1985 mədíy wút-wútta'a]

**dóézlóéze'e** (*forme palatalisée*), cf. **dózlózála'a, dóézlóéze'e**

## LUMIÈRE

**pác** [1985 páts] (*soleil*)

- » la lumière diminue (début d'après-midi) • **pác n hijeké'é** [1985 páts n hijeké'é]

**vogu ńweró dáy** (*litt. “feu - voir - œil”*), cf. **vogwa** (*feu*)

- » Et cet homme demanda de la lumière et courut à la maison • **á ndu sa a n juhwádó vogu ńweró dáy, a n háw á gáy** [1985 á ndu sa a n dzuhwádó vogu ńweró dáy, a n háw á gáy]

*lumière du jour*

**sám** (*lieu*)

- » et ils ont attendu la lumière du jour • **á ta zéró mán á sém a n cídé** [1985 á ta zhéré mán á sém a n cídé]  
» et la lumière du jour se transforma en nuit • **á sém a n gə na aa vad**

## LUMINEUX

**njaya'a, njaynjaya'a, njeye'e, njeynjeye'e** [1985 ndzaya'a, ndzay-ndzayya'a, njeye'e, njey-njeyye'e]

- » La maison est lumineuse (la maison laisse entrer la lumière) • **pác á weró tə gíy njaynjaya'a** [1985 páts á weró tə gíy ndzay-ndzayya'a]

## LUNDI

**letine**

## LUNE

**kiya**

- » Tu le plies en forme de lune ? - Tu le plies comme ça et tu l'attaches avec soin • **ká pásla kiya ? - Ká pásla kátá á ka mana mbólá mbólá** [1985 ká pásla kiya ? - Ká pásla kátá á ka mana mbólá-mbólá]  
» La lune se lève tard • **kiyi n ndəhá tə gáy**

*en forme de croissant, à la nouvelle lune*

**pəslara'a, pislere'e**

- » C'est la nouvelle lune • **kiyí pislere'e**

*pleine lune*

**kiyi dām** (*litt. “lune de fille”*), cf. **kiya**

## LUNETTES

**dalgara** [1985 daləgara]

## kwátərma

LUSTRER UN FRUIT DANS LE CREUX DE LA MAIN

**górngázl–, gírngézlé, gúrngwázlá** (*frotter*)

» Je lustre un fruit • **í gírngézló níyi wáf**

LUTTE TRADITIONNELLE

**wúdíy gwadar** (*litt. “force de hanche”*), cf. **wúdíy**

» Cette lutte traditionnelle, elle fait partie des jeux que les hommes préfèrent • **wúdíy gwadər sɔ́ ɖokw, ńtəvá ńngelégidʼ walíy mán ndohíy tá wáya kumba** [<sup>1985</sup> wúdíy gwadər sɔ́ ɖokw, ń təvá ńngelégidʼ walíy mán ndohíy tá wáya kumba]

LYCANTHROPE (PERSONNE CHANGÉE EN ANIMAL DANS LE BUT DE PORTER MALHEUR)

**céékúrmbsl**

LYCAON PICTUS

**kədə dák** (*litt. “chien de campagne”*), cf. **kəda** (*chien*)

LYCOPERSICON ESCULENTUM

**túmát** (*ajout FH*)